

МАЦІ-ЗАСТУПНІЦА Ў БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРНАЙ ТРАДЫЦЫІ

Слова «маці» зразумелае на ўсіх мовах свету. У ім пяшчотная ласка, бясконцая любоў, надзея і боль за дзіця. Невыпадкава, што малыя дзеці менавіта гэтакія слова вымаўляюць першым. Пазнаўшы яго сэнс, яны праносяць яго з дзяцінства праз усё жыццё як вялікі скарб. Забываюць або здраджваюць сябры, а маці ніколі не пакіне, яна – лепшы і самы надзейны сябар. Яна адкрывае дзецям прыгажосць жыцця, дзеля іх ахвяруе сабой.

Вобраз маці шырока прадстаўлены ў міфалогіі, фальклоры, мастацтве і літаратуры кожнага народа. Цэнтральнае месца гэты вобраз займае і ў беларускай культуры.

Маці як апякунка і заступніца шырока прадстаўлена ў фальклорных тэкстах. Сіла мацярынскага слова і дзеяння – матыў такіх фальклорных жанраў, як, у прыватнасці, казка і балада. Як вядома, у вясковай традыцыі лёс дзяўчыны і хлопца вырашалі бацькі. У шэрагу балад трагічны лёс хлопца і дзяўчыны, якія ўзялі шлюб без благаслаўлення маці («Маці атручвае сына і нявестку», «Дачка-птушка», «Свякруха заклінае нявестку ў рабіну»). Невыпадкава, што і ў некаторых казках перад змаганнем сын просіць матчынага благаславення і, атрымаўшы яго, вяртаецца дамоў з перамогай.

Працяг фальклорнай традыцыі мы знаходзім і ў хрысціянстве, дзе ідэя благаславення атрымоўвае дадатковыя духоўныя нюансы. Ёсць шмат цудадзейных ікон: Маці Божая Мінская, Маці Божая Бялыніцкая, Маці Божая Будслаўская і інш. Менавіта хрысціянства ўзмацняе вобраз маці-заступніцы, што пацвярджае выява Маці Божай Будслаўскай, да якой продкі звярталіся з малітвай аб пазбаўленні ад пакут. Маці Божая Будслаўская вядома як слаўная цудамі. Моцная вера рабіла незвычайныя цуды з тымі, хто звяртаўся да яе апекі: яна вяртала зрок, дапамагала вызваленню палонных, дзесяткі разоў вяртала здароўе, гаіла раны, вызваляла ад душэўных пакут людзей рознай веры, каталікоў і праваслаўных. Менавіта гэтая выява найбольш выразна канцэнтруе ў сабе значэнне «заступніцтва».

Хрысціянскія каштоўнасці паўплывалі на афарбоўку народнага святочнага календара. У яго складзе знаходзіцца найвялікшае свята, вельмі важнае для праваслаўных вернікаў, – гэта дарагое іх сэрцу свята Пакрова Прасвятой Багародзіцы, якое ў народзе яшчэ называюць Трэцяй Прачыстай. Гісторыя свята ўзыходзіць да часоў Візантыйскай імперыі, якая на пачатку X стагоддзя вяла вайну з сарацынамі-мусульманамі. Канстанцінопаль трапіў у аблогу. Яго жыхары на чале з імператарам Львом сабраліся ў храме і шчыра маліліся аб пазбаўленні ад ворага. У час начной малітвы святы Андрэй Юродзівы, якога Бог надзяліў дарам празарліўца, убачыў у паветры над вернікамі Прасвятую Уладарку, акружаную святымі і анёламі, якая, зняўшы з галавы покрыва, накрыла ім людзей, абараняючы іх ад ворагаў бачных і нябачных, малілася за выратаванне свету ад нягод і пакут. Памяць аб

цудоўным з'яўленні Багародзіцы жыве ў народнай свядомасці. У дзень, прысвечаны Пакрову Багародзіцы, вернікі моляцца, шчыра спадзеючыся на падтрымку. Пакровы адзначаюць 14 лістапада, гэты дзень у дзяржаўным святочным календары з'яўляецца Днём ушанавання Маці наогул.

З даўніх часоў мастакі шукалі найлепшыя і найпрыгажэйшыя фарбы, а паэты – дасканалыя і ўрачыстыя словы, каб увасобіць аблічча Маці. Выключную ролю адыграла тэма мацярынства ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны. Сваю карціну пад шматзначнай назвай «Мацярынства» беларускі мастак Л. Шчамялёў выканаў у чорна-белых фарбах. Галоўнае, што хацеў паказаць мастак, – тую цеплыню і любоў, з якой маці трымае на руках сваё дзіця, тую пяшчоту, якой яна агортвае малое. У дзіцяці бачны толькі вочкі з-пад хусткі, якую павязала яму маці. Па гэтых бліскучых вочках можна зразумець, наколькі яму надзейна і ўтульна на руках матулі. Любому глядачу зразумела ціхая радасць дзіцяці: там, пад хусцінкай, яму добра і ўтульна. Сама ж жанчына паказана ў профіль: здаецца, што яна хавае свае пачуцці ад усіх, як быццам баіцца згубіць ці растраціць іх. Карціна другога мастака С. Раманава называецца «Адпачынак партызан», але цэнтральнай фігурай з'яўляецца пажылая жанчына-сялянка. Гэта яна не спіць у час узыходу сонца, аберагаючы сон партызан, якія знайшлі прытулак у яе доме. Змораны погляд старой. Магчыма, яна чакае сына або мужа. Хто яны і дзе? Мы не ведаем. Тое, што жанчына, нягледзячы на перасцярогу, адчыніла дзверы незнаёмцам, сведчыць пра тое, што яна ўспрымае іх за сыноў, спадзеючыся, што і яе сыну трапяць на шляху добрыя, чулыя людзі. А калі сына ўжо няма ў жывых, то яна хоць падтрымае сябе надзеяй, што дапамагла, выратавала ад смерці чужых сыноў. Не спіць жанчына – шчымліва баліць яе мацярынскае сэрца, у якім не згасе надзея ўбачыць роднага чалавека цэлым і жывым.

Як бачым, у мастацтве, у прыватнасці ў жывапісе, вобраз маці напоўнены дабынёй, любоўю, заботай, цяпленнем, ён глыбокі, але статычны. Іншыя магчымасці ў літаратуры, дзе фарбамі з'яўляюцца словы. У рамане А. Адамовіча «Вайна пад стрэхамі» глыбока драматычны вобраз маці. Яна рызыкуе дабрабытам і нават жыццём сваіх дзяцей, абраўшы для сыноў, па сутнасці яшчэ хлопчыкаў, лёс партызан. Вобраз мужнай, бясстрашнай, гатовай ахвяраваць сабой і сваімі роднымі жанчыны-маці ў імя Радзімы і шчасця іншых людзей, быў тыповы для савецкай літаратуры, пачынаючы з «Маладой гвардыі» А. Фадзеева. З цягам часу вобраз маці-заступніцы набывае большую псіхалагічную глыбіню, а яе лёс – трагічнасць, прадыхаваную варожай сутнасцю вайны. Як ва ўмовах вайны абараніць жыццё наогул і жыццё сваіх родных дзяцей, калі ўжо не дзейнічаюць сваяцкія адносіны? У апавяданні В. Быкаў паказвае вобраз маці, якая жыве паўсядзённым клопатам аб сваіх родных і любімых дзецях. Яна хоча ўберагчы іх ад смерці, і катэгарычна супраць таго, каб дзеці ішлі ў партызаны. Спрабуе адгаварыць іх, перамяніць рашэнне, сварыцца на іх, нават б'е. Маці хапаецца за любую надзею і наклікае бяду, сама таго не жадаючы. Па сутнасці, яна ідзе на здраду, звяртаючыся да сваяка паліцая, каб той паўплываў на сыноў. Калі маці зразумела, што нарабіла, як «дапамагла»

сваім сынам, то сэнс жыцця для яе быў страчаны. Жанчына апошні раз акінула позіркам двор з нерухомымі цэламі сыноў, нібы развітваючыся з імі [4, 54]. Рашэнне скончыць жыццё самагубствам з'яўляецца жудасным, але псіхалагічна пераканаўчым. Бо што рабіць, калі з-за ўласнай неабачлівасці маці загубіла сыноў, а значыць, і сэнс жыцця.

Такім чынам, у беларускай культурнай традыцыі трывала прысутнічае вобраз маці – апякункі-заступніцы, бескарыслівай, чуйнай, чулівай жанчыны, якая адчувае сваю адказнасць за лёс дзяцей. Тое, на чым акцэнтавалася ўвага ў фальклору, а важкасць слоў маці, яе парад, мацярынскага благаслаўлення, захоўвае сваю значнасць пры абмалёўцы вобраза маці ў літаратуры. Як правіла, слова маці не аспрэчваюцца, не каменціруюцца, а прымаюцца як дадзенасць.

У літаратурнай і мастацкай творчасці вобраз маці можа падавацца абагулена – нагадаем плакат «Радзіма-маці кліча», шэраг тыпалагічных характараў у ваеннай прозе, аднак, пачынаючы ад фальклорнай і іканапіснай традыцыі, у ім заўсёды прысутнічаюць жывыя ноты. Маці уласцівы сумненні, ваганні, пакуты выбару, і не заўсёды яе рашэнне правільнае, а яго трагічныя наступствы паглыбляюць гуманістычны пафас твораў. Вельмі востра праблема выбару ставіцца ў творах, прысвечаных Вялікай Айчыннай вайне. Вайна – гэта народная справа, у ёй прымалі ўдзел усе, у тым ліку, дзяўчаты, жонкі, маці. Прыгадаем кнігу Б. Васільева «А зоры тут ціхія», дзе гінуць маладыя дзяўчаты. І гэта трагедыя. Усе іх неасцярожныя дзеянні былі выкліканы шматлікімі эмоцыямі. Жанчына жыве для таго, каб паказаць прыгажосць свету, яна дае новае жыццё, атуляе сваёй пяшчотай і дабрынёй, і гэта не стасуецца з жахамі вайны. У жанчыны свая місія – несці дабро, хараство і цяпло. Таму і яе абарона цёплая і надзейная. Маці заўсёды зразумее і ніколі нікога не асудзіць. Так і ў хрысціянстве: Хрыстос судзіць, а Маці Божая заступаецца. У жанчыны іншая функцыя: яна бачыць і нясе прыгажосць, жыццё, а вайна – гэта разбурэнне, кроў, пакуты і смерць. У жорсткай вайны не жаночы твар, у яе твар смерці, пазбаўленай гендэрных прыкмет. Гэта засведчыла С. Алексіевіч, кніга якой – дакумент вуснай гісторыі, адзін з першых, а таму вельмі значных для беларускай культуры, як і кніга А. Адамовіча, Я. Брыля і У. Калесніка «Я з вогненнай вёскі». Трагедыя вайны і стойкасць жанчыны, заўсёднай заступніцы і абаронцы жыцця, – лейтматыў гэтых знакамітых кніг.

ЛІТАРАТУРА

1. *Адамовіч, А.* Избранные произведения: в двух томах. Том 1. Романы. – Минск, 1977.
2. Балады: у 2 кн. Кн. I. / рэд. К. П. Кабашнікаў, В. І. Ялатаў. – Мінск, 1977.
3. *Быкаў, В.* Выбранные творы: у двух тамах. Том 2. / В. Быкаў. – Мінск, 1974.

4. *Сінькова, Л.* Апавяданне В. Быкава «Сваякі»: ракурс трагедыі / Л. Сінькова, Л. Алейнік // Да 80-годдзя народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава: зб. навук. арт. – Мінск, 2005.